

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ
METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

UOT 372.881.111.1

ALİ MƏKTƏBLƏRİN YUXARI KURSLARINDA İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ
İDİOMLARIN TƏDRİSİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Günəl Kərim qızı Hacıyeva

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
İ.Nəsimi adında dilçilik İnstitutunun Monitoring
və linqvistik təhlil şöbəsinin elmi işçisi
ORCID: 0000-0002-4940-0238
E-mail: gunel_sm@yahoo.com

Açar sözlər: *nitq bacarıqları, idiomatik ifadələr, emosional-ekspressiv vahidlər, sabit birləşmələr, leksik qat*

Ключевые слова: *речевые навыки, идиоматические выражения, эмоционально-выразительные единицы, устойчивые сочетания, лексический слой*

Key words: *speech skills, idiomatic expressions, emotional-expressive units, stable combinations, lexical layer*

Məqalədə ingilis dilinin leksik qatının, lüğət tərkibinin əhəmiyyətli hissəsini təşkil edən idiomların tədrisindən söhbət açılır. İdiomatik ifadələrə meyillilik, demək olar ki, bütün dillərə xas olduğundan ingilis dilinin idiomlarla öyrədilməsi əhəmiyyətli məsələlərdən hesab olunur. Dilin idiomatikliyi onun obrazlı və ekspressiv leksik vahidlərindən irəli gəlir. İdiomlar dilin əsas tərkib hissəsini təşkil etdiyindən onların mənimsənilməsi ilə ali məktəblərin yuxarı kurs tələbələri ingilis dilli xalqların yaşayış tərzinə, adət və ənənələrinə yaxından bələd olmaq imkanlarını əldə edirlər. Qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq üçün tələbələrinin dil daşıyıcılarının gündəlik məişət dialoqlarında, siyasi-ictimai söhbətlərində istifadə etdikləri idiomları lazımı səviyyədə mənimsəmələri məqsəduyğundur.

İngilis dilinin öyrədilməsi istiqamətində şifahi nitq bacarıqlarının formalaşdırılması fonunda ifadəli və obrazlı nitq vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi ingilis idiomlarının tədrisinin aktuallığını qoruyan məsələlərdəndir. İngilis dilinin təlim-tədrisi istiqamətində həyata keçirilən ingilis idiomlarının tədrisinin əhəmiyyəti ali məktəblərin yuxarı kurs tələbələri üçün dili yaxşı mənimsənilməsində rolu əvəzsizdir.

Dövrümüzün beynəlxalq dili ingilis dilidir. “*İngilis dilinin öyrənilməsi dünya ədəbi mühitini duymaq, ictimai-siyasi hadisələri düzgün qavramaq, alqı-satqı münasibətlərini tənzimləmək və s. cəhətdən həyat zərurəti kimi meydana çıxır*” (1, s. 5). A. Qarayevin bu qənaətinə istinadən deyə bilərik ki, hazırda ölkə daxilində də daha çox danışılan dil də məhz ingilis dilidir. İdiomatik ifadələrə meyillilik isə yalnız ingilis dili üçün deyil, Azərbaycan dili, həmçinin başqa xalqların da dili üçün ümumi hal kimi xarakterikdir. İdiomatik ifadələr ibtidai ünsiyyət mərhələsindən sonra insan həyatının müxtəlif sferalarında, ta qədimdən fiziki-əmək və məişət mühitində yaranmış, illər, əsrlər sonra ictimai, mədəni, elmi, siyasi aktivlik şəraitində formalaşmış və mərhələli inkişaf yolunu keçmiş ifadələrdir. Dilin idiomatikliyi dedikdə, leksik vahidlərinin

məcəzilik, ifadəlilik imkanları dilin estetik qatını üzə çıxarır ki, bu da ingilis idiomlarının tədrisinin linqvistik əsaslarını öyrənməyi vacib edir. İdiomlar emosional-ekspressiv yüklü leksik vahidlərdir. Sözügedən sabit birləşmələr real hadisələrə milli münasibəti, kəskin iradə, obrazlı yanaşması ilə yalnız məişət leksikasını deyil, elmi və bədii üslub leksikasını da ehtiva edir.

Bir sıra tədqiqatçıların araşdırmalarına görə, Böyük Britaniyanın milli-mədəni və dil xüsusiyyətləri tədqiq olunmaqla ingilislərin nizamsevərlik, azadlıqsevərlik, iradəlilik, aşkarlıq, paradoksallıq kimi xüsusiyyətləri qabarıq şəkildə üzə çıxarılmışdır:

– During the recent demonstrations in the city centre, we saw protesters *taking the law into their own hands* and attacking the offices of the company responsible for the pollution of our beaches (taking action which should be taken by the police of the courts) (2, s.26).

İngilislər ünsiyyət prosesində etiket normalalarının gözlənilməsinə böyük əhəmiyyət verirlər. Onların nitqində salamlaşma və xüsusi müraciət qaydaları ənənəvi hal təşkil edir:

– *Civility costs nothing* (polite behaviour which most people consider normal).

Yumor ingilis xalqının həyatında olduqca əhəmiyyətlidir. Onlar hər söhbətə yumor qatmağı çox sevir. İngilislər söhbət qurarkən duzlu-məzəli hekayələrə üstünlük verirlər. “*Gülüş insanın sosial-ictimai hadisələrə münasibətini əks etdirən ən mühüm vasitədir*” (3, s.3). Yumor səciyyəli idiomların istifadəsi ilə istənilən gərgin ünsiyyəti düzgün və doğru məcraya yönəldərək ona səmimiyyət qata bilirik:

– He is the *salt of the Earth* (a very good person).

Onlar danışqlarını ya zarafatyana, ya da yumşaq formada tənqidlərlə də apara bilirlər. Belə ifadələr bəzən yumoristik, hətta kinayəli xarakter də daşıyır. Hətta öldürücü sarkazmlardan da istifadə etməyi bacarırlar. İstədikləri tənqiddə hakim dairələri, müəyyən şəxsləri yumşaq tənqid və ya kəskin, kinayəli gülüş atəşinə də tuturlar:

– He *reads law* (to study the whole system of the rules that citizens of a country or place must obey) (4, s.316).

İngilis idiomlarının tədrisinin məqsədi aşağıdakılardır:

- Ali məktəblərin yuxarı kurs tələbələri ingilis dilində verilən idiomlarla zəngin mətnləri oxuyub müstəqil formada anlamağı;

- Oxuduqları mətnlərdə rast gəlinən idiomları sərbəst şəkildə şərh və təhlil etməyi;

- Mətnlərlə əlaqədar diskussiyada müxtəlif mövzulara dair idiomlardan istifadə etməyi;

- Öyrəndikləri idiomları danışqda tətbiq etməklə şifahi nitq vərdişlərini inkişaf etdirməyi bacarmalıdırlar.

İdiomlar bədii ifadə formasıdır. İngilis dilinin idiomatik ifadələri ingilis dilli xalqların milli və səciyyəvi xüsusiyyətlərini, tarixini, dünyagörüşünü, təfəkkür və təxəyyülünü, mərhələli inkişaf yolunu bilavasitə özündə əks etdirir. S. Cəfərovun təbircə desək, idiomlar həqiqi mənalı sözlərin qarşılığını məcazi mənə ilə verən söz birləşmələri və ya bütöv ifadələrdir (5, s. 89).

Dildə ünsiyyət yalnız şifahi deyil, yazılı şəkildə də aparılır. Ali məktəblərin yuxarı kurs tələbələrinin praktik cəhətdən ingilis dilinin idiomatik ifadələrinə yiyələnmələri üçün oxu ilə yazı arasında bir vəhdət yaranmalıdır. İdiomların şifahi nitqdə tətbiqi onların yazılı tətbiqindən daha çətindir. Tələbələr şifahi nitqdə idiomlardan istifadə edərkən daha diqqətli olmalıdırlar. Belə ki, spontan danışq prosesində idiomlardan düzgün istifadə nitqin təbiilik və axıcılıq qabiliyyətini artırır.

Qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaqla tələbələr artıq dil daşıyıcılarının gündəlik məişət

dialoglarında, siyasi-ictimai söhbətlərində istifadə etdikləri idiomları düzgün eşidib anlamış olurlar. Beləcə, dildə istifadə dairəsi geniş olan idiomlar vasitəsilə mücərrəd təfəkkürə yiyələnmiş olurlar. Bu da öz növbəsində məntiqi təfəkkürün özəyini təşkil edir. Dildə istifadə olunan sabit genişmiqyaslı söz və ifadələri öyrənməklə, kommunikativ nitq vahidləri kimi onları ingilis dilli mühitdə ünsiyyətlərinə tətbiq etmələri ali məktəblərin yuxarı kurs tələbələrinə dili fərqli aspektdən mənimsəmələrinə rəvac verir.

Xalqın obrazlı təfəkkürünün məhsulu olan sabit söz birləşmələrinin tədris üsulu digər fənlərin tədris üsulundan fərqləndirilməli, idiomların öyrədilməsi spesifikliyi nəzərə alınmalıdır. Əsasən, biliyin dəyərləndirmə meyarından, tələbənin informasiya arsenalından, məlumatlılıq dərəcəsindən, əzbərçilik vərdişlərindən öncə, idiomların tədrisi vasitəsilə bədii-estetik ifadə vasitələrindən yararlanmaq səviyyəsi, dilə duyum qabiliyyəti formalaşdırılmalıdır.

İngilis dilinin idiomatik ifadələrinin tədrisi ünsiyyət zamanı tələbələrin nitqləri üçün xarakterik sayılmayan ingilis idiomlarından istifadə bacarıqlarının formalaşdırılması və vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi, eyni zamanda şifahi nitqlərinin ifadəli və obrazlı qurulması istiqamətində olduqca əhəmiyyətli məsələlərdəndir:

- İngilis dilinin idiomatik ifadələrinin kommunikativ yönümlülüüyü (kommunikativ intensiya), eyni zamanda səmərəli kommunikasiya tələbələrin nitq, bununla yanaşı təfəkkür fəaliyyətlərinin stimullaşdırılması baxımından onların tədrisini aktuallaşdıran amillərdəndir:

Put all your eggs in one basket (to put all your money and effort into one thing), *fill in for someone* (do someone's work while he is away, substitute for), *all in the same boat* (in the same difficult situation as someone else) etc.

- İngilis dili səviyyəsini qiymətləndirmək üçün tərtib olunan beynəlxalq statuslu dil imtahanlarında, məsələn, IELTS (International English Language Testing System – ingilis dili üzrə dünyanın məşhur beynəlxalq imtahan üsullarından biridir) tipli sertifikatlaşdırma imtahanında idiomatik ifadələrin istifadəsinə böyük əhəmiyyət verilir. İngilis dilinə yiyələnmək istəyən hər bir fərdin dil üzrə bilik və bacarıqlarını, zehni inkişafını yoxlayan bu testləşdirmə üsulu ali təhsil, hətta global miqrasiya üçün tələb olunan akademik imtahan növüdür. Bu tip sertifikatlaşdırma imtahanlarında ekspressiv nitq vasitələrindən doğru şəkildə faydalanmaq toplanılacaq balın lazımi səviyyədə artırılmasına köməkdir. Lakin sözügedən ifadələrin yanlış istifadəsi balın aşağı salınması üçün mühüm bir səbəbdir.

- Doğma dili ingilis dili olanları (native speakers) bu dili xarici dil kimi öyrənənlərdən (learners of EFL – to learn English as a Foreign Language) fərqləndirən ən vacib cəhət onların idiomlardan düzgün və məqamında istifadə etmələridir:

over the moon (to be extremely pleased or happy)

Ruth will be *over the moon* (to be extremely pleased or happy), when she is able to pass her University exams.

to let sleeping dogs lie (to not talk about things which have caused problems in the past, or to not try to change a situation because you might cause problems).

Jack knew he should report the accident but decided *to let sleeping dogs lie*.

full of beans (a person who is lively, active and healthy).

I really enjoy being with my best friends because he is always *full of beans*.

İngilis dilinin leksik qatının, lüğət tərkibinin əhəmiyyətli hissəsini təşkil edən idiomların tədrisi zamanı tələbələr rast gəldikləri ifadələrin bəzən idiomatik mənə daşdığını bilmədikləri

üçün qarşısında aciz qalırlar. İngilis idiomlarından nə zaman istifadə edəcəklərini, sözlərin ayrılıqda mənalərini və bütövlükdə ifadələrin həqiqi məna fərqliliyini göstərməklə belə ifadələri öyrənmələrini tələbələr üçün təmin etmək labüddür. Sabit qrammatik quruluşa malik olduqları üçün ekspressiv ifadələrin (idiomlar) hazır, qəlib frazalar şəklində öyrənilməsinə məqsədmüvafiq hesab edirik.

Problemin aktuallığı. Beynəlxalq sertifikatlaşdırma imtahanlarında ekspressiv nitq vasitələrinin – idiomatik ifadələrin istifadəsinə böyük əhəmiyyət verilməsi mövzusunun aktuallığını şərtləndirir.

Problemin elmi yeniliyi. Ali məktəblərin yuxarı kurs tələbələrində ingilis dilində ifadəli və obrazlı nitq vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi baxımından idiomların tədrisinin əhəmiyyəti böyükdür.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Ünsiyyət zamanı tələbələrin nitqləri üçün xarakterik sayılmayan ingilis idiomlarından istifadə bacarıqlarının formalaşdırılması, eyni zamanda ifadəli və obrazlı nitq vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində doktorantlar və magistrantlar üçün yararlı vəsait hesab edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. A. Qarayev. Azərbaycanca-ingiliscə danışmaq kitabı. Bakı, 2006, – 307 s.
2. Michael Mc C. English Idioms in use. Intermediate. Cambridge University Press, 9th printing, 2009, 190 p.
3. Q.Kazımov. Ədəbiyyatda komizm. Bakı, 2021, 478 s.
4. Л.А. Винарева. В.В. Янсон. Английские идиомы. Москва, 2010, 382 с.
5. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili (ikinci hissə). Bakı: Maarif, 1978, 176s.

Г.К. Гаджиева

Значение преподавания идиом на уроках английского языка на старших курсах высших учебных заведений Резюме

В статье открывается разговор о преподавании идиом, составляющих значительную часть лексического слоя английского языка, его лексики. Обучение английскому языку с идиомами считается одним из важных вопросов, поскольку склонность к идиоматическим выражениям присуща практически всем языкам. Идиоматичность языка проистекает из его образных и выразительных лексических единиц. Так как идиомы составляют основную составляющую языка, то с их освоением учащиеся старших курсов высших учебных заведений получают возможность близко ознакомиться с образом жизни, обычаями и традициями англоязычных народов. Для достижения поставленных целей целесообразно, чтобы его ученики овладели на должном уровне идиомами, которые носители языка используют в повседневных бытовых диалогах, политико-общественных разговорах.

G.K. Hajiyeva

**The importance of teaching idioms in english lessons in senior
courses of higher schools
Summary**

The article discusses the teaching of idioms, which make up a significant part of the lexical layer of the English language, its vocabulary. Since the tendency to idiomatic expressions is inherent in almost all languages, teaching English with idioms is considered one of the important issues. The idiomaticity of the language comes from its figurative and expressive lexical units. Since idioms are the main component of the language, with their acquisition, senior students of higher schools have the opportunity to become closely acquainted with the way of life, Customs and traditions of English-speaking peoples. To achieve the set goals, it is advisable for their students to adequately master the idioms that language carriers use in everyday domestic dialogues, political and public conversations.

Redaksiyaya daxil olub: 11.03.2025